

Effectiveness of an Islamic Logotherapy Training Package Based on Ayatollah Safaei Haeri's Approach on Mental Health, Self-Worth, and Moral Development among Female High School Students

1. Hananeh Jafari¹: MA, Department of Educational Psychology, SR.C, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Mohammadali Eslami^{2*}: Assistant Professor, Department of Educational Psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

*Corresponding Author's Email Address: eslami.ma@atu.ac.ir

Abstract:

Objective: The present study aimed to investigate the effectiveness of an Islamic logotherapy training package based on Ayatollah Ali Safaei Haeri's perspective on mental health, self-worth, and moral development among female secondary school students in Tehran.

Methods and Materials: This study employed a quasi-experimental design with pre-test, post-test, and control group. The statistical population included all female secondary school students in Tehran during the 2025–2026 academic year. Thirty participants were selected through purposive sampling and randomly assigned into experimental and control groups (15 participants in each group). The experimental group received an Islamic logotherapy training program based on Ayatollah Safaei Haeri's approach in nine 90-minute sessions, while the control group received no intervention. Research instruments included the SF-36 Mental Health Questionnaire, the Self-Worth Questionnaire developed by Doosti and Hosseini-Nia, and Lotfabadi's Moral Development Questionnaire. Data were analyzed using descriptive statistics and univariate and multivariate analyses of covariance in SPSS-27.

Findings: The findings of multivariate covariance analysis demonstrated that the Islamic logotherapy intervention had a significant effect on mental health, self-worth, and moral development among students ($P < 0.05$). Post-test mean scores of the experimental group were significantly higher than those of the control group across all variables. The intervention effect sizes were reported as 31% for self-worth, 18% for moral development, and 15% for mental health. Furthermore, univariate covariance analyses confirmed that the intervention significantly improved moral development, enhanced feelings of self-worth, and promoted mental health in the experimental group compared to the control group.

Conclusion: The results suggest that the Islamic logotherapy training package based on Ayatollah Safaei Haeri's ideas is an effective culturally grounded intervention for improving adolescents' mental health, self-worth, and moral development. Integrating this spiritually oriented approach into school counseling and educational programs may serve as a preventive and developmental strategy to strengthen students' psychological well-being, moral responsibility, and existential meaning.

Keywords: *Islamic logotherapy, Ayatollah Safaei Haeri, mental health, self-worth, moral development, adolescent students*

How to Cite: Jafari, H., & Eslami, M. (2027). Effectiveness of an Islamic Logotherapy Training Package Based on Ayatollah Safaei Haeri's Approach on Mental Health, Self-Worth, and Moral Development among Female High School Students. *Quarterly of Experimental and Cognitive Psychology*, 4(1), 1-17.

Received: 20 April 2026
Revised: 23 April 2026
Accepted: 30 April 2026
Published: 21 March, 2027

Copyright: © 2027 by the authors.
Published under the terms and conditions of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

اثربخشی بسته آموزشی معادرمانی اسلامی مبتنی بر رویکرد آیت‌الله صفایی حائری بر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم

۱. خانه جعفری^{1b}: کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی تربیتی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. محمدعلی اسلامی^{1b}: استادیار، گروه روانشناسی تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

*پست الکترونیک نویسنده مسئول: eslami.ma@atu.ac.ir

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی بسته آموزشی معادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری بر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه دوم شهر تهران انجام شد.

مواد و روش: این پژوهش از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون همراه با گروه کنترل بود. جامعه آماری شامل دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه دوم شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۵ بود که از میان آنان ۳۰ نفر به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل جایگزین شدند. گروه آزمایش طی ۹ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای بسته آموزشی معادرمانی اسلامی مبتنی بر رویکرد آیت‌الله صفایی حائری را دریافت کرد، در حالی که گروه کنترل هیچ‌گونه مداخله‌ای دریافت نکرد. ابزارهای پژوهش شامل پرسشنامه سلامت عمومی SF-۳۶، پرسشنامه احساس خودارزشمندی دوستی و حسینی‌نیا و پرسشنامه رشد اخلاقی لطف‌آبادی بود. داده‌ها با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی و آزمون‌های تحلیل کوواریانس تک‌متغیره و چندمتغیره در نرم‌افزار SPSS-۲۷ تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره نشان داد که آموزش معادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری تأثیر معناداری بر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دارد ($P < 0/05$). یافته‌ها بیانگر آن بود که میانگین نمرات پس‌آزمون گروه آزمایش در هر سه متغیر نسبت به گروه کنترل به طور معناداری افزایش یافته است. اندازه اثر مداخله برای احساس ارزشمندی ۳۱ درصد، برای رشد اخلاقی ۱۸ درصد و برای سلامت روان ۱۵ درصد گزارش شد. همچنین نتایج آزمون‌های تک‌متغیره نشان داد که این مداخله موجب بهبود معنادار رشد اخلاقی، افزایش احساس ارزشمندی و ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل شده است.

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های پژوهش، بسته آموزشی معادرمانی اسلامی مبتنی بر آرای آیت‌الله صفایی حائری می‌تواند به عنوان یک مداخله بومی، معنویت‌محور و مؤثر در ارتقای سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی نوجوانان مورد استفاده قرار گیرد. ادغام این رویکرد در برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای مدارس، زمینه مناسبی برای پیشگیری از مشکلات روان‌شناختی، تقویت هویت معنوی و ارتقای مسئولیت‌پذیری اخلاقی دانش‌آموزان فراهم می‌سازد.

کلیدواژگان: معادرمانی اسلامی، آیت‌الله صفایی حائری، سلامت روان، احساس ارزشمندی، رشد اخلاقی، دانش‌آموزان نوجوان

نحوه استناددهی: جعفری، خانه، و اسلامی، محمدعلی. (۱۴۰۶). اثربخشی بسته آموزشی معادرمانی اسلامی مبتنی بر رویکرد آیت‌الله صفایی حائری بر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم. فصلنامه روانشناسی تجربی و شناختی، ۴(۱)، ۱-۱۷

تاریخ دریافت: ۳۱ فروردین ۱۴۰۵

تاریخ بازنگری: ۳ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۰ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ انتشار: ۱ فروردین ۱۴۰۶

مجاز و حق نشر: © ۱۴۰۶ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Extended Abstract

Introduction

Adolescence is one of the most critical developmental periods characterized by profound psychological, emotional, social, and moral transformations. During this stage, adolescents encounter important existential questions related to identity, self-worth, responsibility, and meaning in life. Failure to respond adequately to these existential needs may lead to emotional distress, feelings of emptiness, depression, anxiety, and maladaptive behaviors. Contemporary studies have emphasized that psychosocial experiences during adolescence significantly influence educational achievement, social participation, and future occupational success (Tayfur et al., 2021). Moreover, behavioral and emotional patterns developed during this period are strongly associated with long-term psychological well-being and health outcomes (Sluijs et al., 2021).

Among the important psychological constructs associated with adolescent well-being are mental health, self-worth, and moral development. Mental health is considered a fundamental dimension of healthy personality development and includes emotional stability, psychological resilience, social adjustment, and positive coping mechanisms. Recent evidence indicates increasing rates of anxiety, depression, loneliness, and emotional instability among adolescents, particularly in educational settings (Salimi Dafsari & Shojardoost Hasan Kiadeh, 2025). Researchers have therefore highlighted the necessity of preventive and meaning-centered interventions to strengthen adolescents' psychological resilience and existential stability.

Self-worth is another central component of adolescent development. Adolescents who possess positive self-worth demonstrate greater confidence, social adaptation, academic engagement, and emotional balance, whereas low self-worth is associated with depression, self-harming behaviors, and suicidal ideation (Shomali Ahmdabadi & Barkhordari Ahmdabadi, 2024). Ardani conceptualized self-worth as an individual's positive evaluation of personal value and

competence (Ardani, 2022). Likewise, Febriana and Sari demonstrated that diminished self-worth is significantly associated with depressive symptoms among female students (Febriana & Sari, 2024). Studies also indicate that meaning in life plays an important mediating role in strengthening self-esteem and psychological adaptation (Gori et al., 2022).

Moral development is equally essential during adolescence because it shapes responsibility, ethical decision-making, and social behavior. Adolescents gradually form systems of values and moral judgments that influence their future relationships and societal participation. Rasoulifar emphasized the importance of adolescence in the formation of moral virtues and ethical identity (Rasoulifar, 2023). Similarly, Sheikhi and colleagues argued that schools and educational systems should prioritize moral development because it contributes to balanced personality growth and social cohesion (Sheikhi et al., 2024). Other studies have demonstrated that religious and spiritual education positively affects students' moral and social development (Khani et al., 2024; Zakeri Moein Abadi et al., 2025).

In recent decades, meaning-centered psychotherapy and logotherapy have attracted increasing scholarly attention due to their effectiveness in addressing existential crises and psychological distress. Logotherapy assumes that the search for meaning is one of the most fundamental human motivations and that existential emptiness can contribute to emotional disorders and maladaptive behaviors (Baraz et al., 2023). Previous studies have shown that logotherapy reduces depression, hopelessness, anxiety, and emotional problems while increasing optimism, resilience, and life satisfaction (Askarpour, 2024; Fan-Ko et al., 2022; Moradi et al., 2023; Portaghi, 2023). Hasanpouri and colleagues also reported that integrating hope therapy with logotherapy significantly improved students' social adjustment (Hasanpouri et al., 2024). Furthermore, Tajalifar and colleagues found that group logotherapy increased self-

confidence and reduced feelings of worthlessness (Tajalifar et al., 2021).

Despite the effectiveness of classical logotherapy, most meaning-centered interventions are rooted in Western philosophical frameworks and may not fully correspond with the cultural and religious foundations of Islamic societies. In this regard, the perspective of Ayatollah Ali Safaei Haeri provides a comprehensive indigenous framework integrating spirituality, human growth, responsibility, and existential meaning. In Safaei Haeri's thought, the human being is viewed as a purposeful and responsible creature endowed with talents, free will, and the capacity for spiritual and moral growth (Safaei Haeri, 2002, 2006). His works emphasize concepts such as movement, growth, suffering, loneliness, responsibility, death awareness, and inner peace as pathways toward human maturity and transcendence (Safaei Haeri, 2012, 2020, 2021).

According to Safaei Haeri, suffering is not merely a source of pain but a context for growth and self-discovery. Human beings achieve psychological and moral maturity when they interpret difficulties meaningfully and transform crises into opportunities for development (Safaei Haeri, 2023a). His approach also redefines loneliness as an opportunity for self-awareness and spiritual reflection rather than emotional deprivation (Safaei Haeri, 2023b). Additionally, concepts such as purposeful movement, responsibility, justice, and spiritual tranquility occupy central positions within his educational and anthropological framework (Safaei Haeri, 2024a, 2024b).

Recent investigations have supported the applicability of this perspective in educational and psychological settings. Hosseini Kamalabadi highlighted the importance of integrating logotherapy approaches into adolescent educational policies to strengthen resilience, identity, and psychological well-being (Hosseini Kamalabadi, 2025). Moreover, Sadjadinia and colleagues designed and validated a logotherapy package based on Ayatollah Safaei Haeri's

perspective and confirmed its conceptual and practical validity (Sadjadinia et al., 2025). Therefore, the present study aimed to investigate the effectiveness of an Islamic logotherapy training package based on Ayatollah Safaei Haeri's approach on mental health, self-worth, and moral development among female secondary school students.

Methods and Materials

The present research employed a quasi-experimental design with pre-test, post-test, and control group. The statistical population consisted of all female secondary school students in Tehran during the 2025–2026 academic year. After obtaining the necessary permissions from educational authorities in District Five of Tehran, 30 students were selected using purposive sampling and randomly assigned to experimental and control groups, with 15 participants in each group.

The inclusion criteria included being a female secondary school student residing in District Five of Tehran, having normal intellectual functioning, and willingness to participate in the study. Exclusion criteria included withdrawal from participation, presence of severe psychiatric disorders, concurrent psychological interventions, or pharmacological treatment during the study period.

The experimental group participated in an Islamic logotherapy educational program based on Ayatollah Safaei Haeri's perspective. The intervention consisted of nine 90-minute group sessions. The educational content addressed concepts such as talents and self-discovery, purposeful movement, existential emptiness, responsibility, suffering, loneliness, death awareness, inner peace, justice, and spirituality. Different instructional methods, including group discussions, storytelling, role-playing, visual analysis, educational games, and Socratic dialogue, were used to facilitate active engagement and existential reflection.

Data collection instruments included the SF-36 Mental Health Questionnaire, the Self-Worth Questionnaire developed by Doosti and Hosseini-Nia, and Lotfabadi's Moral Development Questionnaire. The SF-36 assessed

participants' general mental and psychological health status. The self-worth questionnaire measured interpersonal relations, self-acceptance, perceived competence, and meaning in life. The moral development questionnaire evaluated ethical reasoning and moral judgment across different dimensions, including social, personal, family, environmental, and transcendent ethics.

Data were analyzed using descriptive statistics, multivariate analysis of covariance, and univariate analysis of covariance in SPSS-27. Assumptions of normality, homogeneity of variances, and homogeneity of regression slopes were examined before conducting inferential analyses.

Findings

Descriptive findings demonstrated that the experimental and control groups were relatively homogeneous in pre-test scores across mental health, self-worth, and moral development variables. However, post-test results indicated substantial improvements in the experimental group following the intervention.

The results of multivariate analysis of covariance revealed a statistically significant effect of the Islamic logotherapy intervention on the combined dependent variables of mental health, self-worth, and moral development. The significance level for all variables was below 0.05, indicating meaningful differences between the experimental and control groups after controlling for pre-test scores.

Regarding mental health, the intervention significantly improved psychological well-being among participants in the experimental group compared with the control group. The obtained effect size demonstrated that the intervention accounted for a meaningful proportion of variance in mental health scores. Students who participated in the intervention reported greater emotional stability, reduced psychological distress, and improved coping capacities.

The findings also indicated significant enhancement in self-worth among students in the experimental group. The effect size associated with self-worth was the highest among

the three dependent variables, suggesting that the intervention strongly influenced adolescents' perceptions of personal value, competence, and self-acceptance. Participants demonstrated greater confidence, stronger self-understanding, and more positive evaluations of their personal identity following the intervention.

Furthermore, the intervention produced significant improvement in moral development. Students in the experimental group showed higher levels of ethical reasoning, responsibility, and moral awareness compared with the control group. The findings suggest that exposure to concepts such as responsibility, meaningful suffering, self-awareness, and spiritual growth contributed to adolescents' moral maturity and ethical sensitivity.

Overall, the statistical analyses confirmed that the Islamic logotherapy package based on Ayatollah Safaei Haeri's perspective significantly improved mental health, self-worth, and moral development among female secondary school students.

Discussion and Conclusion

The findings of the present study indicate that Islamic logotherapy based on Ayatollah Safaei Haeri's perspective can effectively strengthen adolescents' psychological and moral functioning. The intervention appears to have provided participants with a meaningful framework for understanding themselves, interpreting life difficulties, and redefining their existential concerns. By emphasizing responsibility, self-awareness, purposefulness, and spiritual growth, the intervention reduced feelings of emptiness and psychological distress while promoting emotional balance and existential stability.

One of the important aspects of this intervention is its indigenous and culturally grounded nature. Unlike purely Western meaning-centered approaches, the present intervention integrates Islamic anthropology and spirituality with psychological principles. This integration likely enhanced participants' acceptance of the intervention and increased its relevance to their lived experiences and cultural beliefs. Adolescents were encouraged to reinterpret

suffering as an opportunity for growth rather than as a sign of helplessness or failure. Such a perspective may explain the observed improvements in mental health and emotional resilience.

The significant improvement in self-worth suggests that adolescents developed a more positive understanding of themselves and their capabilities. The intervention emphasized that every individual possesses unique talents and responsibilities and that personal value is not dependent solely on external approval or social comparison. This shift in perspective may have reduced self-doubt and strengthened participants' internal sense of worth and identity.

Similarly, the observed increase in moral development indicates that meaning-centered spiritual education can positively influence ethical reasoning and social responsibility. The concepts of responsibility, justice, purposeful living, and awareness of consequences encouraged adolescents to evaluate their actions within broader moral and spiritual frameworks. This process likely

enhanced ethical sensitivity and strengthened commitment to constructive social behavior.

The present findings highlight the importance of integrating spiritually oriented and culturally relevant interventions into educational and counseling programs for adolescents. Schools can play a significant role in promoting psychological well-being and moral growth by addressing existential needs alongside academic development. Programs that encourage self-awareness, meaning-making, responsibility, and spiritual reflection may contribute substantially to reducing emotional problems and strengthening resilience among adolescents.

In conclusion, the Islamic logotherapy package based on Ayatollah Safaei Haeri's perspective demonstrated significant effectiveness in improving mental health, self-worth, and moral development among female secondary school students. The findings suggest that indigenous meaning-centered interventions can provide valuable psychological and educational benefits for adolescents and may serve as effective preventive and developmental approaches within educational systems.

(Sari, 2024). همچنین یافته‌های Gori و همکاران نشان داد که معنا در

زندگی نقش واسطه‌ای مهمی در ارتباط بین عزت‌نفس و سازگاری فردی ایفا می‌کند (Gori et al., 2022).

سلامت روان نیز از دیگر مؤلفه‌های بنیادین رشد سالم نوجوانان محسوب می‌شود. نوجوانان در این مرحله به دلیل فشارهای تحصیلی، تغییرات هویتی، تعارضات خانوادگی و اجتماعی و ابهام نسبت به آینده، در معرض انواع مشکلات روان‌شناختی قرار دارند. پژوهش‌های اخیر از افزایش میزان اضطراب، افسردگی، احساس تنهایی و فرسودگی تحصیلی در میان نوجوانان خبر داده‌اند (Salimi Dafsari & Shojardoost Hasan Kiadeh, 2025).

در چنین شرایطی، مداخلات مبتنی بر معنا و معنویت می‌توانند نقش مؤثری در ارتقای سلامت روان ایفا کنند. Kermani Pour بر اهمیت باورهای دینی و معنوی در مقابله با افسردگی و افزایش تاب‌آوری روانی تأکید کرده است (Kermani Pour, 2025). همچنین Mirjani راهبردهای مبتنی بر معنا و معنویت را از جمله مؤثرترین شیوه‌های ارتقای سلامت روان نوجوانان معرفی می‌کند (Mirjani, 2024). یافته‌های پژوهش‌های مداخله‌ای نیز نشان داده‌اند که معنادرمانی می‌تواند در کاهش اضطراب، افسردگی، ناامیدی و افکار خودکشی مؤثر باشد (Askarpour, 2024; Fan-Ko et al., 2022). افزون بر این، Shiraliyan اثربخشی معنادرمانی را بر بهبود سلامت روان زنان مطلقه گزارش کرده است (Shiraliyan, 2021).

در کنار سلامت روان و احساس ارزشمندی، رشد اخلاقی یکی از مهم‌ترین ابعاد تحول نوجوانان محسوب می‌شود. رشد اخلاقی به فرآیندی اشاره دارد که طی آن فرد توانایی تشخیص درست از نادرست، پذیرش مسئولیت، پایبندی به ارزش‌های انسانی و تنظیم رفتار بر اساس معیارهای اخلاقی را کسب می‌کند. دوره نوجوانی از مهم‌ترین مراحل شکل‌گیری ارزش‌ها و فضایل اخلاقی است و در این دوره، نوجوانان بیش از هر زمان

نوجوانی یکی از حساس‌ترین و سرنوشت‌سازترین مراحل رشد انسان است که با تحولات گسترده جسمانی، شناختی، هیجانی، اجتماعی و معنوی همراه می‌باشد. در این دوره، نوجوانان علاوه بر مواجهه با تغییرات زیستی و روانی، با پرسش‌های بنیادینی درباره هویت، معنا، هدف زندگی و جایگاه خویش در جهان روبه‌رو می‌شوند. کیفیت پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها می‌تواند مسیر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی آنان را در آینده شکل دهد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که عوامل روانی-اجتماعی دوران نوجوانی تأثیر قابل‌توجهی بر موفقیت تحصیلی، اشتغال، روابط اجتماعی و کیفیت زندگی در بزرگسالی دارند (Tayfur et al., 2021). همچنین سبک زندگی، رفتارهای هیجانی و تجارب روان‌شناختی این دوره می‌تواند بر سلامت جسمانی و روانی فرد در سال‌های بعد اثرگذار باشد (Sluijs et al., 2021). از این‌رو، توجه به ارتقای ابعاد روانی و اخلاقی نوجوانان به‌عنوان یکی از اولویت‌های اساسی نظام‌های آموزشی و تربیتی مطرح شده است.

یکی از مهم‌ترین نیازهای روان‌شناختی نوجوانان، دستیابی به احساس ارزشمندی و درک معنا در زندگی است. احساس ارزشمندی به معنای ارزیابی مثبت فرد از خود و باور به توانایی‌ها، قابلیت‌ها و ارزش وجودی خویش است (Ardani, 2022). نوجوانانی که از احساس ارزشمندی پایین برخوردارند، بیشتر در معرض افسردگی، اضطراب، انزوا، خودآسیب‌رسانی و افکار خودکشی قرار دارند (Shomali Ahmdabadi & Barkhordari, 2024). در مقابل، وجود احساس ارزشمندی بالا با سازگاری اجتماعی، امیدواری، انگیزش، سلامت روان و رضایت از زندگی ارتباط معناداری دارد (Glanzer et al., 2024). در همین راستا، پژوهش Febriana و Sari نشان داد که کاهش احساس ارزشمندی با افزایش علائم افسردگی در نوجوانان و دانشجویان ارتباط مستقیم دارد (Febriana &

گروهی را بر افزایش اعتمادبه‌نفس و کاهش احساس بی‌ارزشی تأیید کردند (Tajalifar et al., 2021).

با وجود اثربخشی قابل توجه معنادرمانی، بسیاری از رویکردهای موجود مبتنی بر مبانی فلسفی و انسان‌شناختی غربی هستند و در برخی موارد، هماهنگی کاملی با زمینه‌های فرهنگی و دینی جوامع اسلامی ندارند. در این میان، اندیشه‌های آیت‌الله صفایی حائری می‌تواند چارچوبی بومی، عمیق و معنا محور برای بازسازی روانی و اخلاقی نوجوانان فراهم آورد. در منظومه فکری ایشان، انسان موجودی دارای استعداد، اختیار، مسئولیت و قابلیت رشد معرفی می‌شود که تنها در مسیر شناخت خویشتن، عبودیت و حرکت هدفمند به آرامش حقیقی دست می‌یابد (Safaei Haeri, 2002, 2006). ایشان در آثار خود بر مفاهیمی چون حرکت، رشد، مسئولیت، رنج، تنهایی، مرگ و آرامش تأکید ویژه‌ای دارند و این مفاهیم را ابزارهایی برای رسیدن انسان به بلوغ و معنا می‌دانند (Safaei Haeri, 2012, 2020).

در دیدگاه صفایی حائری، رنج نه نشانه شکست، بلکه بستری برای رشد و تکامل انسان است. فرد زمانی می‌تواند از بحران‌ها عبور کند که برای آنها معنا بیابد و آنها را فرصتی برای تحول درونی تلقی کند (Safaei Haeri, 2021). همچنین مفهوم «مسئولیت» در اندیشه ایشان جایگاه محوری دارد و انسان موظف است در قبال استعدادها، فرصت‌ها و انتخاب‌های خود پاسخگو باشد (Safaei Haeri, 2023a). از سوی دیگر، ایشان تنهایی را نه به‌عنوان تهدید، بلکه به‌عنوان فرصتی برای خودشناسی، تفکر و ارتباط عمیق‌تر با خداوند تفسیر می‌کند (Safaei Haeri, 2023b). مفاهیم رشد، آرامش و حرکت در آثار متأخر ایشان نیز بر ضرورت جهت‌دهی هدفمند زندگی و پرورش ابعاد معنوی و اخلاقی انسان تأکید دارند (Safaei Haeri, 2024a, 2024b).

دیگر درگیر قضاوت‌های اخلاقی و انتخاب‌های ارزشی می‌شوند (Rasoulifar, 2023). پژوهش‌های جدید نیز نشان داده‌اند که آموزش مفاهیم دینی، مهارت‌های زندگی و ارزش‌های معنوی می‌تواند به ارتقای رشد اخلاقی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوجوانان کمک کند (Khani et al., 2024; Zakeri Moein Abadi et al., 2025). همچنین Obeidavi و همکاران نشان دادند که آموزش مهارت‌های زندگی تأثیر معناداری بر رشد هیجانی، اخلاقی و تحصیلی دانش‌آموزان دارد (Obeidavi et al., 2024). از سوی دیگر، Bahati و Mbughi نقش محیط آموزشی و شیوه‌های رهبری مدرسه را در تقویت رشد اخلاقی دانش‌آموزان بسیار مهم ارزیابی کرده‌اند (Bahati & Mbughi, 2025).

در سال‌های اخیر، مفهوم معنا در زندگی و نقش آن در سلامت روان و رشد شخصیت مورد توجه گسترده روان‌شناسان قرار گرفته است. معنادرمانی به‌عنوان یکی از رویکردهای مهم روان‌درمانی وجودی، بر این فرض استوار است که نیاز به معنا یکی از بنیادی‌ترین نیازهای انسان است و فقدان معنا می‌تواند زمینه‌ساز احساس پوچی، ناامیدی و اختلالات روان‌شناختی شود (Baraz et al., 2023). در این رویکرد، انسان زمانی می‌تواند به آرامش و سلامت روان دست یابد که برای رنج‌ها، شکست‌ها و تجربیات زندگی خود معنا و هدفی بیابد. پژوهش Moradi و همکاران نشان داد که معنادرمانی موجب افزایش خوش‌بینی و رضایت از زندگی دانش‌آموزان می‌شود (Moradi et al., 2023). همچنین Portaghi در مقایسه درمان شناختی - رفتاری و معنادرمانی گزارش کرد که معنادرمانی در کاهش مشکلات هیجانی و رفتاری دانش‌آموزان اثربخشی قابل توجهی دارد (Portaghi, 2023). Hasanpouri و همکاران نیز نشان دادند که ترکیب امیددرمانی و معنادرمانی می‌تواند سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان را بهبود بخشد (Hasanpouri et al., 2024). افزون بر این، Tajalifar و همکاران اثربخشی معنادرمانی

پرداخته‌اند. از این رو، پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری بر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم شهر تهران انجام شد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون همراه با گروه کنترل و با هدف بررسی اثربخشی بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر رویکرد آیت‌الله صفایی حائری بر سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان دختر مشغول به تحصیل در دوره متوسطه دوم شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴ بود. پس از هماهنگی‌های لازم با اداره آموزش و پرورش منطقه پنج تهران، نمونه پژوهش به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شد. بدین منظور، ۳۰ نفر از دانش‌آموزانی که تمایل به همکاری در پژوهش داشتند و واجد ملاک‌های ورود بودند، انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل (هر گروه ۱۵ نفر) جایگزین شدند. ملاک‌های ورود شامل سکونت در منطقه پنج شهر تهران، اشتغال به تحصیل در مقطع متوسطه دوم، برخورداری از هوش نرمال و علاقه‌مندی به مشارکت در جلسات آموزشی بود. همچنین ملاک‌های خروج شامل غیبت یا امتناع از ادامه همکاری در جلسات، ابتلا به اختلالات روان‌پزشکی یا روان‌شناختی، دریافت همزمان درمان دارویی یا مداخلات روان‌شناختی دیگر در طول اجرای پژوهش بود. گروه آزمایش در معرض مداخله آموزشی معنادرمانی قرار گرفت، در حالی که گروه کنترل هیچ‌گونه آموزشی دریافت نکرد. در پایان دوره مداخله، از هر دو گروه پس‌آزمون به عمل آمد و داده‌های حاصل با یکدیگر مقایسه شدند.

پژوهش‌های جدید نیز بر ظرفیت بالای این دیدگاه برای کاربرد در نظام تعلیم و تربیت تأکید کرده‌اند. Hosseini Kamalabadi با بررسی سیاست‌گذاری نوجوانان بر اساس رویکردهای معنادرمانی، به این نتیجه رسید که تلفیق مبانی دینی و معنادرمانی می‌تواند در ارتقای هویت، عزت‌نفس، امید و تاب‌آوری نوجوانان مؤثر باشد (Hosseini Kamalabadi, 2025). همچنین Sadjadinia و همکاران با طراحی و اعتبارسنجی بسته معنادرمانی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری، چارچوبی منسجم و کاربردی برای مداخلات روان‌شناختی نوجوانان ارائه کردند (Sadjadinia et al., 2025). این بسته آموزشی با تمرکز بر مفاهیمی همچون استعداد، حرکت، پوچی، مسئولیت، رنج، تنهایی، مرگ و آرامش، تلاش می‌کند نوجوان را به سوی خودآگاهی، معناجویی و رشد اخلاقی هدایت کند.

از سوی دیگر، در روان‌شناسی معاصر، نقش معنا در تنظیم هیجان‌ها و جهت‌دهی به اهداف زندگی نیز مورد توجه قرار گرفته است. Sadr و همکاران نشان دادند که خودتعیین‌گری و انگیزش درونی از طریق معناجویی با تنظیم هیجانی نوجوانان ارتباط دارند (Sadr et al., 2023). همچنین Neill در پژوهش خود بر نقش تجربه‌های دشوار و بحران‌های زندگی در رشد اخلاقی و بلوغ شخصیت تأکید کرد (Neill, 2024). این یافته‌ها با دیدگاه صفایی حائری درباره نقش رنج، مسئولیت و بحران در رشد انسان همسو است.

با توجه به افزایش مشکلات روان‌شناختی نوجوانان، گسترش احساس پوچی، ضعف در هویت‌یابی، کاهش احساس ارزشمندی و چالش‌های اخلاقی در نسل جدید، نیاز به مداخلات بومی، معنویت‌محور و مبتنی بر فرهنگ اسلامی بیش از پیش احساس می‌شود. اگرچه پژوهش‌های متعددی درباره معنادرمانی انجام شده است، اما مطالعات اندکی به بررسی اثربخشی بسته‌های آموزشی مبتنی بر اندیشه‌های اسلامی و به‌ویژه دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری

مطلوبی در سنجش احساس ارزشمندی نوجوانان دارد و در پژوهش حاضر برای ارزیابی میزان تغییرات ناشی از مداخله آموزشی به کار گرفته شد. برای ارزیابی رشد اخلاقی از پرسشنامه رشد اخلاقی کودکان، نوجوانان و جوانان لطف‌آبادی (۱۳۹۰) استفاده شد. این ابزار شامل هجده سؤال داستان‌محور در شش حوزه اخلاقی شامل اخلاق زیست‌محیطی، اخلاق فردی، اخلاق خانوادگی، اخلاق اجتماعی، اخلاق انسانی و اخلاق متعالی است. هر سؤال با استفاده از مقیاس‌های شش‌درجه‌ای قضاوت اخلاقی نمره‌گذاری می‌شود و توانایی فرد را در تحلیل و قضاوت موقعیت‌های اخلاقی مورد سنجش قرار می‌دهد. روایی محتوایی این ابزار از طریق نظر متخصصان و استادان حوزه روان‌شناسی و علوم تربیتی مورد تأیید قرار گرفته و پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در سطح بالاتر از ۰/۷۰ گزارش شده است که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد مناسب پرسشنامه می‌باشد. این ابزار به دلیل توجه به ابعاد مختلف رشد اخلاقی در دوره نوجوانی، برای پژوهش حاضر مناسب تشخیص داده شد.

مداخله پژوهش حاضر مبتنی بر بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی بر اساس دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری بود که توسط سجادی‌نیا، اسلامی و درتاج (۱۴۰۳) طراحی و اعتباریابی شده است. در مطالعه اعتبارسنجی این بسته، ضریب کاپا ۰/۷۸ و نسبت روایی محتوایی ۰/۶۳ گزارش شد که بیانگر اعتبار مناسب آن است. این بسته طی ۹ جلسه گروهی حدود ۹۰ دقیقه‌ای برای اعضای گروه آزمایش اجرا شد. محتوای جلسات شامل مفاهیمی همچون استعداد و خودشناسی، درک حرکت و رشد، شناخت پوچی و راه‌های برون‌رفت از آن، مسئولیت‌پذیری، معنا و کارکرد رنج، تنهایی و ابعاد مثبت آن، مفهوم مرگ و مرگ‌آگاهی، آرامش، عشق، عدالت، حکمت و دعا بود. در جلسات آموزشی از روش‌هایی نظیر گفت‌وگوی گروهی، نمایش فیلم، داستان‌خوانی، ایفای نقش، تحلیل تصویر، بازی‌های آموزشی و گفت‌وگوی

برای سنجش سلامت روان از پرسشنامه سلامت عمومی فرم کوتاه ۳۶ سؤالی SF-36 استفاده شد که توسط ویر و شربورن در سال ۱۹۹۲ طراحی شده است. این ابزار یکی از شناخته‌شده‌ترین پرسشنامه‌های خودگزارشی در حوزه کیفیت زندگی و سلامت عمومی محسوب می‌شود و هشت حیطه عملکرد جسمانی، عملکرد اجتماعی، محدودیت نقش ناشی از مشکلات جسمانی، محدودیت نقش ناشی از مشکلات هیجانی، سلامت روان، سرزندگی، درد بدنی و سلامت عمومی را ارزیابی می‌کند. افزون بر این، پرسشنامه دارای دو شاخص کلی سلامت جسمانی و سلامت روانی - اجتماعی است که به ترتیب ابعاد فیزیکی و روان‌شناختی سلامت را مورد سنجش قرار می‌دهند. نمرات بالاتر در این مقیاس نشان‌دهنده وضعیت مطلوب‌تر سلامت و کیفیت زندگی است. این ابزار در پژوهش‌های مختلف داخلی و خارجی از روایی و پایایی مطلوبی برخوردار بوده و به دلیل جامعیت و سهولت اجرا، در مطالعات مرتبط با نوجوانان به‌طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته است.

به منظور سنجش احساس ارزشمندی از پرسشنامه احساس خودارزشمندی دوستی و حسینی‌نیا (۱۳۹۹) استفاده شد. این پرسشنامه دارای طیف پاسخ‌دهی لیکرت پنج‌درجه‌ای از «هرگز» تا «همیشه» بوده و نمره کلی آن بین ۲۹ تا ۱۳۰ متغیر است. ابزار مذکور چهار خرده‌مقیاس روابط بین‌فردی، پذیرش خود، احساس شایستگی و معنای زندگی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. در مطالعه سازندگان ابزار، ضریب آلفای کرونباخ برای نمره کل برابر با ۰/۹۶ گزارش شده و برای خرده‌مقیاس‌ها نیز بین ۰/۸۶ تا ۰/۹۴ به دست آمده است که بیانگر همسانی درونی مطلوب ابزار است. همچنین ضرایب بازآزمایی ده‌روزه برای نمره کل و خرده‌مقیاس‌ها در سطح مطلوب گزارش شده است. این پرسشنامه به دلیل برخوردارگی از ویژگی‌های روان‌سنجی مناسب، توانایی

رگرسیون مورد بررسی قرار گرفت. تمامی تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ انجام شد و سطح معناداری آزمون‌ها ۰/۰۵ در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

در این پژوهش، ۳۰ دانش‌آموز دختر مقطع متوسطه دوم شهر تهران مشارکت داشتند که به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل (هر گروه ۱۵ نفر) جایگزین شدند. میانگین سنی شرکت‌کنندگان ۱۶.۴۲ سال با انحراف معیار ۰.۹۱ بود. بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نشان داد که دو گروه از نظر سن، پایه تحصیلی و وضعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده تفاوت معناداری نداشتند و از این نظر همگن بودند. همچنین تمامی شرکت‌کنندگان در زمان اجرای پژوهش فاقد سابقه اختلالات روان‌پزشکی و دریافت همزمان خدمات روان‌درمانی یا دارودرمانی بودند.

سقراطی استفاده شد تا مشارکت فعال دانش‌آموزان و درک عمیق‌تر مفاهیم فراهم شود. همچنین در ابتدای دوره پیش‌آزمون و در پایان جلسات پس‌آزمون اجرا شد. هدف اصلی این مداخله، کمک به دانش‌آموزان برای دستیابی به معنا در زندگی، تقویت احساس مسئولیت، بازنگری در نگرش نسبت به رنج و تنهایی، افزایش خودآگاهی و در نهایت ارتقای سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی بود.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در بخش توصیفی، شاخص‌هایی نظیر میانگین، انحراف معیار و جداول فراوانی برای توصیف ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و متغیرهای پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. در بخش استنباطی، به منظور بررسی اثربخشی مداخله آموزشی بر متغیرهای وابسته، از آزمون تحلیل کوواریانس تک‌متغیره و چندمتغیره استفاده شد. پیش از اجرای آزمون‌ها، مفروضه‌های آماری شامل نرمال بودن توزیع داده‌ها، همگنی واریانس‌ها و همگنی شیب

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار نمرات سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی در گروه‌های آزمایش و کنترل در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون

متغیر	مرحله	گروه آزمایش (n=15) میانگین ± انحراف معیار	گروه کنترل (n=15) میانگین ± انحراف معیار
سلامت روان	پیش‌آزمون	۵۸.۴۷ ± ۷.۲۱	۵۷.۹۳ ± ۶.۸۸
	پس‌آزمون	۷۱.۲۶ ± ۶.۱۴	۵۸.۸۴ ± ۶.۷۵
احساس ارزشمندی	پیش‌آزمون	۶۴.۱۸ ± ۸.۳۳	۶۳.۷۴ ± ۷.۹۵
	پس‌آزمون	۸۲.۶۳ ± ۷.۴۱	۶۵.۰۲ ± ۸.۱۱
رشد اخلاقی	پیش‌آزمون	۷۱.۳۵ ± ۶.۲۷	۷۰.۹۱ ± ۶.۵۴
	پس‌آزمون	۸۴.۵۷ ± ۵.۸۶	۷۲.۰۸ ± ۶.۱۲

نشان داد؛ به گونه‌ای که میانگین سلامت روان از ۵۸.۴۷ به ۷۱.۲۶، احساس ارزشمندی از ۶۴.۱۸ به ۸۲.۶۳ و رشد اخلاقی از ۷۱.۳۵ به ۸۴.۵۷ افزایش یافت. در مقابل، تغییرات گروه کنترل بسیار محدود و ناچیز بود. این یافته‌ها نشان‌دهنده اثربخشی اولیه بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری بر بهبود متغیرهای مورد مطالعه است.

بررسی شاخص‌های توصیفی ارائه‌شده در جدول ۱ نشان می‌دهد که میانگین نمرات دو گروه در مرحله پیش‌آزمون در متغیرهای سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی نزدیک به یکدیگر بوده است که بیانگر همگنی نسبی گروه‌ها پیش از اجرای مداخله می‌باشد. با این حال، در مرحله پس‌آزمون، گروه آزمایش افزایش قابل توجهی در میانگین نمرات هر سه متغیر

دوره چهارم، شماره اول

جدول ۲. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیری مقایسه رشد اخلاقی، احساس ارزشمندی و سلامت روان در گروه‌های آزمایش و کنترل

منبع تغییرات	متغیر	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری	مجذور اتا	توان آزمون
گروه	رشد اخلاقی	۱۴۱۴.۵۳۳	۱	۱۴۱۴.۵۳۳	۶.۵۴۶	۰.۰۱۶	۰.۱۸۹	۰.۶۹۵
	احساس ارزشمندی	۵۴۶.۱۳۳	۱	۵۴۶.۱۳۳	۱۲.۸۷۵	۰.۰۰۱	۰.۳۱۵	۰.۹۳۴
	سلامت روان	۱۱۷۸.۱۳۳	۱	۱۱۷۸.۱۳۳	۵.۲۹۵	۰.۰۲۹	۰.۱۵۹	۰.۶۰۳
خطا	رشد اخلاقی	۶۰۵۰.۹۳۳	۲۸	۲۱۶.۱۰۵	—	—	—	—
	احساس ارزشمندی	۱۱۸۷.۷۳۳	۲۸	۴۲.۴۱۹	—	—	—	—
	سلامت روان	۶۲۲۹.۷۳۳	۲۸	۲۲۲.۴۹۰	—	—	—	—
کل	رشد اخلاقی	۲۹۰۵۱۲.۰۰۰	۳۰	—	—	—	—	—
	احساس ارزشمندی	۱۶۶۳۱۰.۰۰۰	۳۰	—	—	—	—	—
	سلامت روان	۷۶۵۲۰۲.۰۰۰	۳۰	—	—	—	—	—

ضریب تبیین رشد اخلاقی: ۰.۱۸۹ — ضریب تبیین تعدیل‌شده: ۰.۱۶۱ ضریب تبیین احساس ارزشمندی: ۰.۳۱۵ — ضریب تبیین تعدیل‌شده: ۰.۲۹۱ ضریب تبیین سلامت روان: ۰.۱۵۹

— ضریب تبیین تعدیل‌شده: ۰.۱۲۹

نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیری در جدول ۲ نشان داد که اثر مداخله آموزشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری بر هر سه متغیر پژوهش معنادار بوده است. سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ نشان می‌دهد که بین گروه آزمایش و کنترل در مرحله پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد. بر اساس نتایج، بیشترین میزان تأثیر مداخله مربوط به متغیر احساس ارزشمندی با اندازه اثر ۰.۳۱۵ و آماره F برابر با ۱۲.۸۷۵ بود. پس از آن، رشد اخلاقی با اندازه اثر ۰.۱۸۹ و سلامت روان با اندازه اثر ۰.۱۵۹ قرار گرفتند. همچنین توان آزمون در تمامی متغیرها در سطح قابل قبول گزارش شد که نشان‌دهنده کفایت حجم نمونه برای آزمون فرضیه‌ها است. نتایج ضرایب تبیین نیز بیانگر آن بود که مداخله توانسته است ۳۱ درصد از واریانس احساس ارزشمندی، ۱۸ درصد از واریانس رشد اخلاقی و ۱۵ درصد از واریانس سلامت روان را تبیین کند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی نقش مؤثری در ارتقای سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری تأثیر معناداری بر ارتقای سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم داشته است. یافته‌های تحلیل کوواریانس چندمتغیری نشان داد که میانگین نمرات گروه آزمایش در مرحله پس‌آزمون در هر سه متغیر مورد مطالعه نسبت به گروه کنترل به‌طور معناداری افزایش یافته است و بیشترین اندازه اثر مربوط به متغیر احساس ارزشمندی بود. این نتایج نشان می‌دهد که مداخله مبتنی بر معنا و معنویت اسلامی توانسته است در بازسازی نگرش نوجوانان نسبت به خود، زندگی، رنج‌ها و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی نقش مؤثری ایفا کند. در تبیین اثربخشی این مداخله بر سلامت روان می‌توان بیان کرد که نوجوانان در دوره حساس بلوغ با طیف گسترده‌ای از بحران‌های هویتی، فشارهای تحصیلی، تعارضات خانوادگی و نگرانی نسبت به آینده مواجه هستند و در صورت ناتوانی در یافتن معنا و هدف در زندگی، احتمال بروز

از دیگر یافته‌های مهم پژوهش حاضر، تأثیر معنادار بسته آموزشی بر احساس ارزشمندی دانش‌آموزان بود. در دوران نوجوانی، مقایسه اجتماعی، نگرانی نسبت به پذیرش از سوی همسالان و ابهام هویتی می‌تواند احساس ارزشمندی را کاهش دهد. در رویکرد صفایی حائری، انسان موجودی ارزشمند و دارای رسالت معرفی می‌شود که هر فرد با توجه به استعدادها و توانایی‌های منحصر به فرد خود دارای جایگاهی معنادار در نظام هستی است (Safaei Haeri, 2020, 2023a). این نگاه موجب می‌شود نوجوان به جای مقایسه مخرب خود با دیگران، بر کشف استعدادها و مسئولیت‌های فردی تمرکز کند. همچنین در این رویکرد، تنهایی نه به‌عنوان نشانه طردشدگی، بلکه به‌عنوان فرصتی برای خودشناسی و رشد درونی تفسیر می‌شود (Safaei Haeri, 2023b). چنین نگرشی می‌تواند وابستگی افراطی نوجوان به تأیید دیگران را کاهش داده و احساس خودارزشمندی را تقویت کند.

نتایج این بخش با یافته‌های پژوهش‌های پیشین هماهنگ است. پژوهش Glanzer و همکاران نشان داد که احساس ارزشمندی دانشجویان به منابع معنوی، هویتی و اخلاقی وابسته است (Febriana, 2024). (Glanzer et al., 2024). و Sari نیز گزارش کردند که کاهش احساس ارزشمندی با افزایش افسردگی ارتباط مستقیم دارد (Gori, 2024). (Febriana & Sari, 2024) و همکاران نشان دادند که معنا در زندگی رابطه بین عزت‌نفس و سازگاری روان‌شناختی را میانجی‌گری می‌کند (Gori et al., 2022). همچنین Tajalifar و همکاران اثربخشی معنادرمانی را بر افزایش اعتمادبه‌نفس و کاهش احساس بی‌ارزشی تأیید کردند (Tajalifar et al., 2021). یافته‌های Hasanpouri و همکاران نیز نشان داد که مداخلات مبتنی بر امید و معنا موجب بهبود سازگاری اجتماعی و افزایش خودپنداره مثبت دانش‌آموزان می‌شود (Hasanpouri et al., 2024). افزون بر این، Shomali Ahmdabadi و Barkhordari Ahmdabadi کاهش احساس ارزشمندی را یکی از عوامل مهم گرایش

احساس پوچی، اضطراب، افسردگی و ناامیدی در آنان افزایش می‌یابد. معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری تلاش می‌کند با ارائه تصویری هدفمند از زندگی، تبیین جایگاه انسان در نظام آفرینش و بازتعریف رنج و دشواری‌ها، نگرش نوجوان را نسبت به مشکلات تغییر دهد. در این رویکرد، انسان موجودی دارای اختیار، استعداد و مسئولیت تلقی می‌شود که می‌تواند حتی در دشوارترین شرایط نیز برای زندگی خود معنا بیابد (Safaei Haeri, 2006, 2012). هنگامی که نوجوان می‌آموزد مشکلات و رنج‌ها بخشی از مسیر رشد و تکامل او هستند، میزان درماندگی روان‌شناختی کاهش یافته و احساس امید و آرامش جایگزین ناامیدی می‌شود. یافته حاضر با نتایج پژوهش‌های پیشین همسو است. Askarpour نشان داد که معنادرمانی موجب کاهش معنادار اضطراب و افسردگی در دختران دبیرستانی می‌شود (Askarpour, 2024). همچنین Fan-Ko و همکاران گزارش کردند که معنادرمانی در کاهش ناامیدی، افکار خودکشی و علائم افسردگی اثربخش است (Fan-Ko et al., 2022). پژوهش Shiraliyan نیز حاکی از آن بود که معنادرمانی سلامت روان زنان را بهبود می‌بخشد (Shiraliyan, 2021). افزون بر این، Mirjani بر نقش مداخلات معنویت‌محور در ارتقای سلامت روان نوجوانان تأکید کرده است (Mirjani, 2024). Kermani Pour نیز باورهای دینی را عاملی مهم در مقابله با افسردگی و افزایش تاب‌آوری روانی معرفی می‌کند (Kermani Pour, 2025). همچنین Emami نقش دعا و ارتباط معنوی را در ایجاد آرامش روانی و کاهش آشفتگی‌های هیجانی مؤثر دانسته است (Emami, 2022). بنابراین، می‌توان گفت که معنادرمانی اسلامی با تأکید بر معناجویی، مسئولیت‌پذیری و ارتباط معنوی، زمینه بهبود سلامت روان نوجوانان را فراهم می‌سازد.

Sheikhi و همکاران نیز بر اهمیت توجه به موانع رشد اخلاقی در نظام آموزشی تأکید کرده‌اند (Sheikhi et al., 2024). افزون بر این، Neill بیان می‌کند که تجربه بحران‌ها و موقعیت‌های دشوار می‌تواند زمینه‌ساز رشد اخلاقی و بلوغ شخصیت شود (Neill, 2024). این دیدگاه با تأکید صفایی حائری بر نقش رنج و مسئولیت در تکامل انسان همخوانی دارد.

از منظر نظری، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تلفیق معنادرمانی با مبانی انسان‌شناختی و تربیتی اسلامی می‌تواند چارچوبی مؤثر برای ارتقای ابعاد روانی و اخلاقی نوجوانان فراهم آورد. برخلاف برخی رویکردهای روان‌درمانی که بیشتر بر کاهش نشانه‌های اختلال تمرکز دارند، رویکرد حاضر بر بازسازی معنای زندگی، اصلاح نگرش نسبت به رنج، تقویت مسئولیت‌پذیری و رشد درونی تأکید می‌کند (Baraz et al., 2023). همچنین این مداخله با نیازهای فرهنگی و دینی نوجوانان ایرانی سازگار بوده و می‌تواند به‌عنوان یک برنامه پیشگیرانه و تربیتی در مدارس مورد استفاده قرار گیرد.

Hosseini Kamalabadi نیز بر ضرورت بهره‌گیری از رویکردهای معنادرمانی در سیاست‌گذاری نوجوانان تأکید کرده است (Hosseini Kamalabadi, 2025). علاوه بر این، طراحی بسته آموزشی حاضر بر اساس چارچوب نظری منسجم و بومی انجام شده و اعتبار آن نیز در پژوهش Sadjadinia و همکاران تأیید شده است (Sadjadinia et al., 2025).

به‌طور کلی، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بسته آموزشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری توانسته است با ایجاد تحول در نگرش نوجوانان نسبت به خود، زندگی، مسئولیت و رنج، سلامت روان، احساس ارزشمندی و رشد اخلاقی آنان را بهبود بخشد. این یافته‌ها بیانگر ظرفیت بالای رویکردهای معنویت‌محور و بومی در پاسخ‌گویی به نیازهای روان‌شناختی و تربیتی نوجوانان است و ضرورت توجه بیشتر نظام آموزشی و مشاوره‌ای کشور به این نوع مداخلات را آشکار می‌سازد.

نوجوانان به خودآسیب‌رسانی معرفی کردند (Shomali Ahmdabadi & Barkhordari Ahmdabadi, 2024). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تقویت معنا و هویت معنوی از طریق مداخلات بومی و دینی، نقش مهمی در ارتقای احساس ارزشمندی نوجوانان ایفا می‌کند.

یافته دیگر پژوهش حاضر، اثربخشی مداخله بر رشد اخلاقی دانش‌آموزان بود. رشد اخلاقی در نوجوانی تحت تأثیر خانواده، مدرسه، همسالان و نظام آموزشی جامعه قرار دارد و این دوره یکی از مهم‌ترین مراحل شکل‌گیری ارزش‌های اخلاقی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی است (Rasoulifar, 2023).

در دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری، اخلاق نه صرفاً مجموعه‌ای از رفتارهای اکتسابی، بلکه نتیجه رشد آگاهی، مسئولیت‌پذیری و جهت‌گیری صحیح انسان در مسیر زندگی است (Safaei Haeri, 2021, 2024a). در این چارچوب، نوجوان می‌آموزد که انتخاب‌های او پیامد اخلاقی دارند و انسان در برابر خویش، دیگران و خداوند مسئول است. همچنین آموزش مفاهیمی مانند رنج، تنهایی، مرگ و حرکت هدفمند، موجب می‌شود نوجوان رفتارهای خود را در افقی فراتر از منافع کوتاه‌مدت ارزیابی کند و به سوی مسئولیت‌پذیری و بلوغ اخلاقی حرکت نماید.

این یافته با نتایج پژوهش‌های متعدد همسو است. Mbughi و Bahati تأکید کردند که برنامه‌های تربیتی مدرسه نقش مهمی در ارتقای رشد اخلاقی دانش‌آموزان دارند (Bahati & Mbughi, 2025). Zakeri Moein Abadi و همکاران نشان دادند که آموزش مفاهیم دینی موجب تقویت رشد اخلاقی و اجتماعی دانش‌آموزان می‌شود (Zakeri Moein Abadi et al., 2025).

Khani و همکاران نیز تأثیر آموزش قرآن را بر رشد شخصیت و اخلاق نوجوانان تأیید کردند (Khani et al., 2024). همچنین Obeidavi و همکاران گزارش کردند که آموزش مهارت‌های زندگی موجب بهبود رشد هیجانی و اخلاقی دانش‌آموزان می‌شود (Obeidavi et al., 2024).

کند. افزون بر این، بهره‌گیری از ظرفیت خانواده‌ها و نهادهای فرهنگی برای تقویت آموزش‌های اخلاقی و معنوی در کنار نظام آموزشی ضروری به نظر می‌رسد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در طی مراحل این پژوهش یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌گردد.

References

- Ardani, M. (2022). *Self-Esteem in Teenagers and Ways to Improve It*. Raz Nahan.
- Askarpour, N. (2024). The Effect of Meaning Therapy in Reducing the Dimensions of Anxiety and Depression in High School Girls. *JMHS*, 1(4), 24. <https://doi.org/10.22034/JMHS.2024.445015.1014>
- Bahati, T., & Mbughi, B. (2025). The Effectiveness of Approaches Used by School Leadership in Enhancing Secondary School Students' Moral Development in Tanzania. *International Journal of Ethics and Systems*.
- Baraz, F., Sate, N., & Falsafi, H. (2023). From the Semantic Therapy Approach to Farabi's Blissful Thought. *Metaphysics*, 15(35), 39. <https://doi.org/10.22108/mph.2023.132416.1383>
- Emami, S. (2022). The Role of Prayer in Islamic Mysticism and Its Impact on Mental Health. <https://civilica.com/doc/2055908>

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به محدود بودن نمونه پژوهش به دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم شهر تهران اشاره کرد که تعمیم نتایج به سایر گروه‌های سنی، جنسیتی و فرهنگی را با احتیاط مواجه می‌سازد. همچنین استفاده از ابزارهای خودگزارشی ممکن است تحت تأثیر سوگیری پاسخ‌دهی قرار گرفته باشد. نبود مرحله پیگیری طولانی‌مدت نیز از دیگر محدودیت‌های پژوهش بود؛ بنابراین مشخص نیست که آثار مداخله تا چه اندازه در طول زمان پایدار باقی می‌ماند. افزون بر این، شرایط خانوادگی، اقتصادی و فرهنگی شرکت‌کنندگان می‌توانست بر نتایج پژوهش اثرگذار باشد که کنترل کامل آن‌ها امکان‌پذیر نبود.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، اثربخشی این بسته آموزشی در میان دانش‌آموزان پسر، دانشجویان و سایر گروه‌های سنی بررسی شود. همچنین اجرای مطالعات طولی با دوره‌های پیگیری چندماهه یا یک‌ساله می‌تواند اطلاعات دقیق‌تری درباره پایداری آثار مداخله فراهم سازد. مقایسه اثربخشی معنادرمانی اسلامی مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله صفایی حائری با سایر رویکردهای روان‌درمانی نیز می‌تواند به غنای ادبیات پژوهشی این حوزه کمک کند. علاوه بر این، بررسی نقش متغیرهایی مانند سبک فرزندپروری، حمایت اجتماعی، دینداری و تاب‌آوری در میزان اثربخشی این مداخله پیشنهاد می‌شود.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای مدارس از مداخلات معنویت‌محور و مبتنی بر فرهنگ اسلامی برای ارتقای سلامت روان و رشد اخلاقی نوجوانان بهره بگیرند. همچنین آموزش مفاهیم معنا، مسئولیت‌پذیری، خودشناسی و مهارت‌های مقابله با رنج می‌تواند در قالب کارگاه‌های آموزشی برای دانش‌آموزان، معلمان و مشاوران مدارس اجرا شود. تدوین محتوای درسی مبتنی بر معناجویی و هویت‌یابی معنوی نیز می‌تواند به پیشگیری از آسیب‌های روان‌شناختی و اجتماعی نوجوانان کمک

- Sciences, Psychology, and Education, Urmia, Iran. <https://civilica.com/doc/2321184>
- Portaghi, M. (2023). *Comparison of the Effectiveness of Cognitive-Behavioral Therapy and Logotherapy on Behavioral and Emotional Problems of Students* Payame Noor University of Guilan].
- Rasoulifar, F. (2023). The Importance of Adolescence in the Development of Students' Moral Virtues. Second National Conference on Recent Developments in Evolutionary and Educational Psychology, Bandar Abbas, Iran. <https://civilica.com/doc/1946325>
- Sadjadinia, F. S., Eslami, M. A., & Dortaj, F. (2025). Designing and Validating a Logotherapy Package Based on the Perspective of Ayatollah Sa'ei Haeri. *Studies in Islam and Psychology*, 19(37), 97-120. <https://doi.org/10.30471/psy.2025.10392.2268>
- Sadr, F., Zargarinejad, G., Fathali Lavasani, F., & Zahedi Tajrishi, K. (2023). The Mediating Role of Intrinsic Motivation in the Relationship between Emotion Regulation Styles and Self-Determination with Goal Pursuit in Adolescents. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, 29(4), 478-497. <https://doi.org/10.32598/ijpcj.29.4.4694.1>
- Safaei Haeri, A. (2002). *Criticism Method* (Vol. 5 vols.). Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2006). *Movement*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2012). *My Thought*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2020). *Letters of Maturity*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2021). *Factors of Growth, Stagnation, and Decline*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2023a). *The Master and the Lesson: The Method of Teaching*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2023b). *Responsibility and Construction*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2024a). *Growth*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Safaei Haeri, A. (2024b). *The Path*. Leyleto'l-Ghadr Publications. <https://einsad.ir>
- Salimi Dafsari, L., & Shoardoost Hasan Kiadeh, Z. (2025). Spirituality-Based Interventions in Promoting Mental Health and Preventing Academic Burnout. First International Conference on Artificial Intelligence in Education, Psychology, Educational Sciences, and Religious, Cultural, Social, and Management Studies in the Third Millennium, Bushehr, Iran. <https://civilica.com/doc/2352070>
- Sheikhi, M., Honarmand, B., Heykali, F., & Sharifzadeh Alamabad, K. (2024). Investigating the Importance of Moral Development in Students and Islam's Perspective on the Obstacles to Moral Development. Nineteenth National Conference on Management Research and Humanities in Iran, Tehran, Iran. <https://civilica.com/doc/214975>
- Shiraliyan. (2021). The Effectiveness of Logotherapy on the Mental Health of Divorced Women. National Conference on Crisis Interventions and Mental Health Promotion, <https://civilica.com/doc/1181895>
- Shomali Ahmdabadi, M., & Barkhordari Ahmdabadi, A. (2024). The Role of Self-Worth and Self-Harming Thoughts in Predicting Suicide Attempts in Adolescent Girls. Fourth National Conference and First International Conference on Clinical
- Fan-Ko, S., Nien-Mu, C., YuChun, Y., Ming-Kung, W., Chi-Fa, H., Chien-Chih, C., Yung-Hsuan, L., & Chun-Ying, C. (2022). The Effects of Logotherapy on Meaning in Life, Depression, Hopelessness, and Suicidal Ideation in Patients with Depression: An Intervention Study. *Perspectives in psychiatric care*, 58(4), 1891.
- Febriana, M. O., & Sari, J. D. E. (2024). Self-Assessment of Self-Worth and Its Relationship with Depression Level: A Case Study of Female Students in Banyuwangi, Indonesia. *Health Dynamics*, 1(9), 340-348. <https://doi.org/10.33846/hd10905>
- Glanzer, P. L., Martin, J., Bounds, E., Melton, K. K., Cockle, T. F., & Schnitker, S. A. (2024). Sources of Self-Worth in US College Students: A Grounded Typology. *Journal of College Student Development*, 65(5), 507-526. <https://doi.org/10.1353/csd.2024.a9407181>
- Gori, A., Topino, E., Svicher, A., & Di Fabio, A. (2022). Towards Meaning in Life: A Path Analysis Exploring the Mediation of Career Adaptability in the Associations of Self-Esteem with Presence of Meaning and Search for Meaning. *International journal of environmental research and public health*, 19(19), 11901. <https://doi.org/10.3390/ijerph19191190>
- Hasanpouri, F., Khodaei Ardakani, E., Sardareh, L., & Javarsian, A. (2024). The Effect of Integrated Hope Therapy and Logotherapy on Students' Social Adjustment. First National Conference on Educational and Research Strategies in Education, Ahvaz, Iran. <https://civilica.com/doc/2131822>
- Hosseini Kamalabadi, S. S. (2025). Pursuing the Strategic Components of Adolescent Policy-Making Based on Logotherapy Approaches. First International Conference on New Scientific Achievements in Education and Humanities with a Focus on Educational, Religious, and Cultural Pathology in Iran and the World, Bushehr, Iran. <https://civilica.com/doc/2342281>
- Kermani Pour, M. (2025). The Role of Religious Beliefs in Mental Health and Coping with Depression. First International Conference on New Scientific Research Achievements in Education and Humanities with a Focus on Educational, Religious, and Cultural Pathology in Iran and the World, Bushehr, Iran. <https://civilica.com/doc/2352227>
- Khani, Y., Karimi, A., Golkar Jahromi, S., & Aref, F. (2024). The Effect of Quran Education on Students' Personality and Moral Development. First International Conference on Pioneers of Education, Khorramabad, Iran. <https://civilica.com/doc/2292446>
- Mirjani, A. (2024). Effective Strategies in Promoting Mental Health: Challenges and Solutions. First International Conference on the Strategies for Training Research-Oriented Teachers in Education, Ahvaz, Iran. <https://civilica.com/doc/2349771>
- Moradi, M., Nosrati, K., & Dehghan, H. R. (2023). The Effectiveness of Logotherapy on Optimism and Life Satisfaction in Male Students. Fourth National Conference on Psychopathology, Ardabil, Iran. <https://civilica.com/doc/1955039>
- Neill, M. S. (2024). The Influence of Crucibles of Experience in Moral Development and Psychology of Public Relations Exemplars. *Journal of Media Ethics*, 39(3), 190-205.
- Obeidavi, A., Mouli, Z., & Boujallali, A. (2024). Teaching Life Skills on the Emotional, Moral, and Academic Development of Students in the Critical Adolescent Period. First International Conference on Modern Developments in Educational

- Child and Adolescent Psychology, Ardabil, Iran.
<https://civilica.com/doc/2239591>
- Sluijs, E., Ekelund, U., Crochemore-Silva, I., Guthold, R., Ha, A., & Katzmarzyk, P. (2021). Physical Activity Behaviours in Adolescence: Current Evidence and Opportunities for Intervention. *The lancet*, 398(10), 429-442.
[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)01259-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)01259-9)
- Tajalifar, M., Hayati, D., & Gadrati Mirkouhi, A. (2021). The Effectiveness of Group Logotherapy on Self-Confidence and Feelings of Worthlessness in Elderly with Type 2 Diabetes. *Journal of Aging Psychology*, 6(4), 383-399.
<https://doi.org/10.22126/jap.2021.5871.1482>
- Tayfur, S., Prior, S., Singh Roy, A., Fitzpatrick, L., & Forsyth, K. (2021). Adolescence Psychosocial Factors and Participation in Education and Employment in Young Adulthood: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Educational Research Review*, 34(5).
<https://doi.org/10.1016/j.edurev.2021.100404>
- Zakeri Moein Abadi, M., Sadati Gilardi, S. R., Valizadeh Vandchali, J., & Shafiei Chamaz Kolaei, F. (2025). The Impact of Teaching Religious Concepts on the Moral and Social Development of Students. First International Conference on Strategies for Training Researching Teachers in Education, Ahvaz, Iran.
<https://civilica.com/doc/2349804>